

La fabricació de monedes i fitxes de cel·luloide a Reus l'any 1937. Les primeres monedes oficials del món fetes en material plàstic

XAVIER SANAHUJA ANGUERA*

L'any 1937, en plena guerra, l'escassetat de moneda menuda per a completar les transaccions quotidianes va obligar ajuntaments i consells municipals catalans –i també particulars i associacions– a emetre signes monetaris propis. En aquells temps d'escassetat metàl·lica, la majoria de vals i fitxes de necessitat van ser fets amb paper o cartró. Algunes fitxes, però, van ser fabricades en cel·luloide. A part dels encàrrecs privats (al Pla de Santa Maria, Reus, Valls i la Vilella Baixa),¹ dues autoritats locals, els consells municipals de Falset i de la Granadella, van acordar fer les seves monedes d'aquest material plàstic. Segurament sense saber-ho, es convertiren en les primeres entitats oficials de tot el món, legalment emissores, que feren circular monedes d'un material plàstic. Mai abans cap govern estatal, regional o municipal ho havia provat.²

L'ESTABLIMENT D'OFIMÀTICA DE FRANCESC SAPERAS, A REUS

Totes aquestes fitxes de cel·luloide plàstic es van fabricar a Reus, a la botiga d'ofimàtica de Francesc Saperas, situada al Raval de Jesús 45 (aleshores Raval Pau Iglesias). És clar que el concepte d'ofimàtica no existia l'any 1937, però Francesc

* Membre de la Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (IEC).

1. A aquesta llista, caldria afegir-hi les emissions en plàstic fetes per la Cooperativa d'Ullastrell (Vallès Occidental), o la Cooperativa "El Masnou" (Maresme), però que corresponen a un origen diferent del de la sèrie estudiada en aquest article.

2. Les obres de referència sobre aquestes emissions són les d'ANTONI TURRÓ (*Les emissions monetàries oficials de la guerra Civil (1936-1939). I: Andorra, Illes Balears i Catalunya (Generalitat i locals)*), Barcelona, Societat Catalana d'Estudis Numismàtics, 2007), pel que fa a les emissions oficials; i d'ANTONI LÓPEZ LLUCH (*Les monedes de les cooperatives catalanes, 1850-1950*, Barcelona, 1983, 3 vols.), pel que fa a les emissions privades, per bé que de manera incompleta.

Saperas es dedicava aleshores precisament a això: venia màquines d'escriure, copiadores, calculadores i sistemes d'organització d'arxius, a més dels quotidians productes de papereria i d'escriptori. No sabem com va passar però algú va tenir la idea d'utilitzar unes planxes de cel·luloide de colors per a convertir-les en fitxes rodones i empremtar-hi a sobre unes marques, un text i un valor amb tinta permanent.³

Pel que sabem a partir de les fitxes que s'han conservat, l'establiment de Saperas disposava de planxes —o de fitxes ja retallades— de cel·luloide d'aquests colors i propietats:

- Beix opac ⁴	- Crema opac	- Taronja opac
- Blau turquesa opac	- Groc transparent	- Vermell translúcid

També sabem, per les factures conservades, que les fitxes, en el moment de ser lliurades als clients emissors, ja eren identificables pel seu valor circulatori. Però és possible que els fossin lliurades incompletes, al menys en alguns dels casos. De fet, els reversos de totes les fitxes, que és on apareix el valor de canvi, són semblants, impresos amb la mateixa tipografia. En canvi, els anversos presenten emblemes i lletres de diferents característiques, i fins i tot de diferent color que els que apareixen als reversos. Es dedueix que la impressió dels anversos no sempre es feia al taller original, sinó que es feia a la seu dels establiments o de les institucions emissores. D'aquesta manera, l'emissió podia ser controlada millor, sense por a un possible frau per part del fabricant. Les fitxes de cel·luloide quedaven legalitzades en el moment d'afegir-hi el seu anvers amb el segell o nom de l'emissor. Les tintes utilitzades són les següents:

- Per als reversos: blau, morat o negre,⁵ i vermell.
- Per als anversos: blau, morat o negre, vermell, vermell cirera.

Totes les fitxes estan impreses en català, excepte la del Camp d'Aviació de Reus, que hi està en espanyol. El mot "cèntims" apareix amb accent obert correcte (50 Cèntims), o amb accent tancat erroni (5, 10, i 25 Céntims), sense que aquesta particularitat ens pugui facilitar cap ordenació cronològica.

Malauradament, no ha quedat cap rastre en la memòria d'aquella singular activitat. Ateses les circumstàncies de la guerra, la documentació del negoci es degué destruir i del tema no se'n degué parlar gens. La botiga va plegar fa molts anys. És remarcable el fet que durant els darrers cinquanta anys hi hagi hagut força cu-

3. La patent per a fabricar planxes de cel·luloide acolorit ja existia l'any 1926, però no s'havia pogut encara incorporar al procés industrial (TUSELL, X., "La indústria del cautxú a Catalunya: Un intent de fabricació de cel·luloide", a *Ciència*, Barcelona, 1926, vol. 1, núm. 11, p. 532-534).

4. Jo relaciono els colors de les fitxes que he pogut examinar. Però cal tenir en compte que el color del cel·luloide pot haver canviat amb el pas del temps. Aquesta evolució explicaria el fet, aparentment contradictori, que les fitxes de color beix van ser descrites i catalogades, entre els anys setanta i vuitanta, com de color blanc, així com les de color groc van ser descrites com de color verd o groc verdós.

5. El color que avui sembla morat podria haver estat negre en el moment de la impressió.

riosos, investigadors i comerciants interessats en les emissions de monedes de l'any 1937, especialment a Reus,⁶ però cap d'ells no hagi pogut trobar l'origen de les emissions de les monedes de plàstic. Si ara ho podem explicar és perquè s'han conservat, com a mínim, dues de les factures emeses per aquelles fabricacions, a Falset, al fons del seu arxiu municipal (vegeu la imatge més endavant).

Entre els fons documentals conservats i accessibles, només he localitzat informació precisa relativa a l'emissió de les fitxes del Consell Municipal de Falset. Amb aquestes notícies inèdites i algunes altres informacions disperses, hom pot assajar una reconstrucció cronològica de les diferents fabricacions de fitxes a l'establiment reusenc.

ESTABLIMENTS PRIVATS A REUS: BOL D'OR, CAMP D'AVIACIÓ I INSTITUT PERE MATA

Cafè Bol d'Or

És plausible pensar que primer es fabriquessin les fitxes del cafè Bol d'Or de Reus (carrer de Sant Joan –aleshores Gaudí–, 2, fent xamfrà amb la Plaça de Prim –aleshores Plaça Roja–).⁷ Aquest establiment estava situat a pocs metres de la botiga de Francesc Saperas i era un dels cafès més concorreguts de la plaça de Prim,

Foto: el Bol d'Or al xamfrà entre el carrer de Sant Joan i la Plaça de Prim de Reus (anys trenta). Autor: Víctor Horn. Font: Fons de l'antiga Fundació Caixa Tarragona.

6. Per exemple, DAVID ABELLÓ I SABATÉ fou el descobridor de les emissions de moneda municipal de llauna de Gratallops ("Carta de David Abelló Sabaté dando a conocer las monedas de Gratallops, 1937", a *Gaceta Numismática* 22, 1971, p. 50), i autor d'un primer catàleg de la moneda catalana de la guerra (amb JOAN VIÑAS RIERA, *Catàleg de bitllets dels ajuntaments catalans, 1936-38*, Barcelona, 1981), o PERE R. ARRIOLS, el primer comerciant que, des del seu establiment *Numafil Tarraco*, a Tarragona, es va interessar per divulgar i promoure el col·leccionisme de varietats de tota mena d'emissions de moneda catalana.

7. El cafè Bol d'Or de Reus es va dir així exclusivament durant els anys de la República. Abans i després, per motius d'adequació al moment polític, el seu nom era el de "Cafè de España".

el rovell de l'ou de la sociabilitat reusenca, sobretot els dilluns de mercat, que és el moment en què la ciutat s'omplia de visitants de la resta del Camp, el Priorat, la Conca de Barberà, la Ribera d'Ebre i les Garrigues. Les fitxes del Bol d'Or podrien haver estat les que van propiciar l'expansió de la demanda de l'invent fora de la ciutat. Aquesta expansió es podria haver produït per imitació a través dels usuaris del cafè, o bé pel contacte directe entre familiars i coneguts. En aquest sentit, resulta curiós que el propietari del Bol d'Or (Amadeu Ardèvol Anguera)⁸ i el regidor del Consell de Falset encarregat del tema de les monedes municipals (Joan Ardèvol Compte)⁹ compartissin el mateix cognom.

Només conec un tipus de fitxa del Bol d'Or –amb el valor de 50 cèntims–, però és possible que n'hi hagués d'altres valors.

Camp d'Aviació

En paraules de Francisco Javier de Madariaga, entre 1937 i 1938 Reus va ser l'epicentre de la força aèria de la República.¹⁰ Arran del setge de Madrid, establert des de finals d'octubre de 1936, la factoria de Construcciones Aeronáuticas (CASA) de Getafe va traslladar a Reus tota la maquinària de construcció i reparació d'avions, i també bona part dels seus oficials i treballadors, just uns pocs dies abans que la posició caigués en mans de l'Exèrcit Nacional. A principis de 1937, Reus disposava de tres ubicacions relacionades amb la indústria militar aeronàutica: dues dins de la ciutat –la fàbrica dels Polikarpov I-15, anomenats “xatos”, i el taller de reparacions dels bombarders Tupolev SB-2, anomenats “Katiuskas”–, i una als afores –la fàbrica de bombes per a l'aviació–, a la carretera de Castellvell. En l'origen d'aquesta expansió local de la indústria bèl·lica cal situar-hi l'existència d'una pista de terra utilitzada per l'aeroclub local des del 1934. Aquesta pista era localitzada en un descampat vora la carretera de Tarragona, a uns cinc quilòmetres del centre de Reus. A l'inici de la guerra, la Generalitat es féu càrrec de la força aèria de Catalunya i projectà la construcció d'un aeròdrom ben equipat en aquests terrenys reusencs. El 8 d'agost de 1936 ja hi treballaven 262 persones. El recinte comprenia hangars per als avions, refugis, residències d'oficials i soldats, entre altres edificacions, i estigué operatiu per a accions militars a la primavera de 1937.

Existeixen fitxes de plàstic reusenques que duen les lletres CA, la paraula “cambio” i l'emblema de la força aèria republicana. Són escrites en espanyol pels dos costats. Com que no duen l'emblema de CASA, cal considerar que les lletres CA fan referència al nom “Camp d'Aviació”, que era com es coneixia popularment l'aeròdrom entre els coetanis. Les fitxes degueren utilitzar-se, bé en algun

8. Arxiu Comarcal del Baix Camp. Fons Municipal de Reus. *Contribució Industrial*, 1936-1962.

9. Arxiu Comarcal del Priorat. Fons Municipal de Falset. *Llibres d'Actes*, 1937-1938.

10. MADARIAGA FERNÁNDEZ, F. J. DE, *Reus: epicentre de la Força Aèria de la República (1936-1939)*, Arola Editors, Tarragona, 2000.

economat per als treballadors i/o soldats, o bé directament a la cantina, documentada des del principi de les obres. Només se'n coneixen del valor d'1 pesseta, tot i que n'hi podria haver d'altres valors.

Foto: Emblema de l'Estat Major de l'Aire, a principis de l'any 1937. Mesos després, s'hi va afegir una estrella roja de cinc puntes a sobre de l'emblema, i posteriorment l'hèlix de la part central va acabar desapareixent.

Institut Pere Mata

L'Institut Pere Mata de Reus és un hospital psiquiàtric creat als afores de Reus a partir de les propostes del Dr. Emili Briansó i el mecenatge, entre d'altres, de Pau Font de Rubinat.¹¹ El projecte arquitectònic del recinte fou encarregat a Lluís Domènech i Montaner. Les obres es perllongaren entre 1897 i 1912, però l'1 de març de 1900 l'Institut Pere Mata ja va poder obrir les portes als primers pacients. La majoria de pavellons construïts per Domènech i Montaner continuen funcionant avui dia, juntament amb noves instal·lacions, dins d'un gran complex dedicat a la salut mental. Durant la guerra i la postguerra, la seva funció principal es derivà cap usos militars, primer, i repressius, després. El Comitè de Milícies Antifeixistes de Catalunya va confiscar l'Institut el 5 d'agost de 1936, pocs dies després de l'inici de la guerra. El recinte esdevingué una organització militaritzada sota la disciplina del Comitè Sanitari de Guerra i s'hi acabà establint l'Hospital Militar Base de l'Exèrcit de l'Ebre. Dedueixo que les fitxes de cel·luloide que es coneixen amb els valors de 5, 10 i 25 cèntims, així com dues altres fitxes d'alumini de 50 cèntims i 1 pesseta (LL-2761 i 2762), van ser emeses per a facilitar el canvi als usuaris de la cantina i/o alguna altra botiga del recinte, aleshores molt concorregut.

Foto: Dibuix del recinte de l'Institut Pere Mata de Reus, cap a l'any 1928 (Guia. Instituto Pedro Mata. Reus. s/d).

11. POCA I GAYA, J., *Institut Pere Mata. Cent anys d'història (1896-1996)*, Reus, 1996.

Cronologia

Les fitxes del Bol d'Or i del Camp d'Aviació són de valors compresos entre 50 cèntims i 1 pesseta. Aquest fet afavoreix la possibilitat que fossin fabricades en un primer moment, entre gener i abril de 1937, just abans que el Consell Municipal de Reus emetés les sèries de bitllets d'aquests mateixos valors per a solucionar la manca de moneda fraccionària a la ciutat.¹² En canvi, les fitxes de l'Institut Pere Mata són de valors més petits, entre 5 i 25 cèntims, probablement perquè els valors més alts ja els cobrien els bitllets locals. En aquest cas, doncs, l'emissió s'hauria de situar després del mes d'abril.

ENTITATS COOPERATIVISTES: PLA DE SANTA MARIA, VALLS, VILELLA BAIXA

L'exemple d'aquests establiments locals reusencs, i potser també el del Consell Municipal de Falset, degué inspirar tres entitats cooperativistes de fora de la ciutat, que encarregaren fitxes de cel·luloide similars. A diferència del que havia passat dècades abans, l'emissió de fitxes monetàries per part d'entitats cooperativistes durant l'any 1937 no tenia a veure amb el control de les despeses obligades o amb descompte dels associats, sinó amb la simple necessitat de moneda menuda per a les transaccions quotidianes. Això vol dir que aquestes fitxes es feien servir a les botigues i, sobretot, als cafès d'aquestes entitats, amb l'única finalitat de tornar el canvi als usuaris i consumidors.

Sindicat Agrícola del Pla de Cabra (Pla de Santa Maria)

El Sindicat Agrícola del Pla de Cabra (actualment Pla de Santa Maria), emeté fitxes de plàstic, al menys, de dos valors diferents: 25 cèntims i 1 pesseta. El mateix sindicat també emeté uns vals de cartró pels valors de 25 cèntims, 50 cèntims i 1 pesseta. Com en el cas esmentat de Reus, és possible que la tria d'aquests valors estigués relacionada amb el fet que la vila no emetés prou signes monetaris a la primera meitat de l'any. De fet, el Pla de Cabra fou convertit en una col·lectivitat agrària controlada per la CNT. La col·lectivitat no renuncià a la moneda i també n'emeté de pròpia, metàl·lica, amb els valors complementaris de 5 i 15 cèntims i 1 pesseta. A finals d'any, el Consell Municipal de la vila recuperà el protagonisme de les actuacions monetàries. Els bitllets oficials municipals van ser acordats entre el 2 i el 10 de setembre de 1937, en una data prou tardana en comparació de la resta d'emissions locals catalanes.

12. L'acord municipal de l'emissió dels bitllets municipals de Reus es va concloure, probablement de manera simbòlica, el 14 d'abril.

Foto: Celler del Sindicat Agrícola del Pla de Cabra als anys vint (postal fotogràfica contemporània).

Sindicat Societat Agrícola de Valls

La Societat Agrícola de Valls és una entitat fundada l'any 1888, actualment en actiu, que funciona com una cooperativa del camp de primer grau dedicada a la transformació i comercialització dels productes aportats pels seus socis.¹³ Des de finals del 1936, i exclusivament durant la resta de la guerra, l'entitat passà a anomenar-se Sindicat Societat Agrícola, d'acord amb la nomenclatura de moda al país. Segons Antoni Gavalrà, el mes de gener de 1937 la Junta Directiva acordà fabricar moneda pròpia per a solucionar la manca de moneda fraccionària. Posteriorment, hom va acordar fabricar fitxes de cel·luloide, que s'haurien enllestit durant el mes de març. Posteriorment, segons el mateix autor, la Junta hauria acordat demanar una segona remesa de fitxes per haver-se acabat les primeres més aviat del previst. Es tracta, doncs, d'un cas molt semblant al que trobarem documentat a Falset, on es va contractar la fabricació de fitxes dos cops: el mes de abril i el mes de juny.

L'entitat féu fabricar dos tipus diferents de fitxes, de 25 cèntims i de 50 cèntims, que inicialment serviren per a complementar de l'emissió de bitllets d'1 peseta que el Consell Municipal anà emetent des del mes de febrer. Posteriorment, el Consell emeté també bitllets de 50 cèntims –el maig–, de 25 cèntims –el setembre–, i de 15 i 10 cèntims –l'octubre–.

Indústria gastronòmica col·lectivitzada de Valls

A Valls, el Sindicat Gastronòmic de la ciutat, que agrupava bars, tabernes, cafès i restaurants, es va col·lectivitzar el mes de gener de 1937. Per a facilitar el

13. GAVALDRÀ TORRENTS, A., *L'associacionisme agrari a Catalunya (el model de la Societat Agrícola de Valls: 1888-1988)*, Estudis Vallencs, Valls, 1989.

canvi en les consumicions quotidianes, la col·lectivitat va contractar la fabricació de fitxes de plàstic de 25 cèntims, que haurien de ser acceptades entre tots els establiments que en formaven part. Ara bé, van quedar fora de la col·lectivització els cafès propis pertanyents a associacions i sindicats, com per exemple, el cafè del Sindicat Societat Agrícola, que mantenia fitxes pròpies en circulació. També s'atribueixen a la Indústria Gastronòmica Col·lectivitzada de Valls altres fitxes monetàries metàl·liques que duen les sigles CIG-Valls i que abasten els valors de canvi entre 10 cèntims i 1 pesseta.¹⁴

Sindicat Agrícola de la Vilella Baixa

La Vilella Baixa –la “Nova York del Priorat”, en paraules de Josep Maria Espinàs, evocant la seva singular arquitectura– tenia l’any 1937 el doble d’habitants dels que té avui i un passat encara més pròsper. El seu Sindicat Agrícola emeté fitxes de plàstic de 25 i 50 cèntims i d’1 i 2 pessetes. D’aquesta mateixa entitat també es coneixen uns vals en cartró signats per J. Vallès i D. Abelló per valor de 5, 10, 25, i 50 cèntims i 1 i 2 pessetes (LL-2673 a 2678). Les emissions del Sindicat Agrícola van esdevenir les úniques monedes facilitadores del canvi a la població, ja que l’ajuntament no va emetre cap tipus de signe monetari propi.

Foto: Edifici del Sindicat Agrícola de la Vilella Baixa, construït l’any 1919
(Font: Vinícola del Priorat S.C.C.L. www.vinicoladelpriorat.com –12/2016–).

EMISSIÓ DE MONEDES OFICIALS: FALSET I LA GRANADELLA

Per fer front a la manca de moneda fraccionària, el Consell Municipal de Falset (Priorat) va acordar, en una data prou reculada com el gener de 1937, l’emis-

14. LÓPEZ LLUCH, A., *Les monedes de les cooperatives...*, p. 966-967.

sió de paper moneda oficial.¹⁵ Aquests primers bitllets en circulació, que s'havien de distribuir a inicis del mes de febrer, es degueren malmetre fàcilment ja que el mateix Consell, poc després, el 30 de març, els considerava deficientes i va acordar substituir-los per monedes de plàstic. El canvi dels primers bitllets per les fitxes es va produir durant el mes de maig. Francesc Saperas va lliurar la primera remesa de fitxes amb una factura datada el 30 d'abril. Aquesta primera remesa comprenia 2.000 fitxes de 50 cèntims, 5.000 fitxes d'1 pesseta, i 2.000 fitxes de 2 pessetes: en total, 10.000 pessetes, que representaven 1.000 pessetes menys que les que el Consell havia acordat fabricar. El 12 de maig, l'alcalde de Falset autoritzava el pagament de 4.164 pessetes en monedes de plàstic per a substituir el mateix import recollit en bitllets de paper. Pocs mesos després, el 15 de juny, el Consell acordà encarregar una segona fabricació de fitxes per tal d'augmentar la moneda municipal en circulació. Francesc Saperas lliurà la mateixa quantitat de peces fabricades el mes d'abril, ara amb una factura datada el 26 de juliol. En total, doncs, es fabricaren monedes de cel·luloide per valor de 20.000 pessetes. A finals d'any, el Consell va intentar encarregar una tercera remesa de peces, però ja no va ser possible. El 7 de desembre, el regidor Ardèvol confirmava als seus col·legues que “per manca de material no és possible la confecció de fitxes moneda de ceraloide (sic)”. En aquest mateix Consell, hom va acordar la impressió d'instruments de paper moneda amb el valor d'1 pesseta i 50 cèntims fins a la quantitat de 10.000 pessetes. En realitat, pocs mesos abans, el Consell ja havia començat a fabricar vals de cartró amb els valors de 5, 10, 15 i 25 cèntims. Aquesta sèrie es veuria ampliada, però ja no es van emetre cartrons ni nous bitllets pel valor de 50 cèntims i d'1 pesseta.

Per tant, les actuacions monetàries del Consell Municipal de Falset de l'any 1937, segons les dades conegudes, es resumeixen així:

Acord	Material	Emissió	Retirada	Import	Despeses
22.01.37	Paper	?	12.05.37	6.000 pts	?
30.03.37	Cel·luloide	30.04.37	?	10.000 pts	1.125 pts
15.06.37	Cel·luloide	26.07.37	?	10.000 pts	1.170 pts
13.08.37	Cartró	?	?	2.000 pts	?
07.12.37	Cartró	?	?	10.000 pts	?

El govern d'Espanya, des de València, prohibí l'emissió i circulació de moneda municipal a principis de 1938. El president de la República, Manuel Azaña, va signar el decret, que es publicaria el 8 de gener, amb què es declaraven il·legals les emissions de moneda local i obligava a retirar-les de la circulació en el termini

15. Les notícies documentades sobre les monedes de Falset provenen de: Arxiu Comarcal del Priorat. Fons Municipal de Falset. *Llibres d'Actes*, 1934-1937 i 1937-1938; i *Manaments de pagament*, 1937.

d'un mes.¹⁶ S'invocava el fet que l'emissió de moneda oficial fiduciària era un privilegi propi de l'Estat i que, en cas que alguna corporació municipal o regional tingués beneficis en el moment de retirar l'emissió de moneda pròpia, aquest benefici hauria de revertir en favor del Tresor Públic del govern espanyol.

FRANCESC SAPERAS
RAVAL DE PAU IGLESIAS, 45 -- -- TELÉFON 34 R

Núm. _____
REUS, 20 de Juliol del 1937

MAQUINES PER A ESCRIURE HISPANO OLIVETTI
MULTICOPISTES -- SUMADORES -- CALCULADORES
ORGANITZACIÓ D'OFICINES PEL SISTEMA VERTICAL
PAPERERIA -- OBJECTES PER A ESCRIPTORI

Consell Municipal de Falset **DEU:**

DATES		PESSETES
2000	fitxes celulid, de 2 ptes.	260,--
5000	" " " 1 "	650,--
2000	" " " 0,50 cts	260,--
Total,		1170,--
=====		=====

Rebut,

Foto: Factura d'una de les dues partides de fitxes de cel·luloide servides al Consell Municipal de Falset (Arxiu Comarcal del Priorat. Fons Municipal de Falset, Manaments de pagament, 1937).

No he pogut documentar l'emissió de monedes de cel·luloide a la Granadella (les Garrigues), tot i que no es pot descartar que s'hagin conservat actes i factures relacionades amb aquesta operació. Es van emetre monedes d'1 pesseta i de 2 pessetes. Es veu que també s'havia previst l'emissió de monedes de 50 cèntims, però no es coneix cap exemplar d'aquesta denominació. Segons Antoni Turró, el Consell també va fabricar vals de cartró amb els valors de 5, 10, 25 i 50 cèntims.¹⁷

LES PRIMERES MONEDES DE PLÀSTIC DEL MÓN

Antoni Turró ja havia advertit que les monedes de Falset i la Granadella van ser les primeres monedes oficials de la història fetes en material plàstic.¹⁸ Paral·lelament, algunes poblacions de l'Anoia i la Segarra –Calaf, Sescueioles i Torà– també van emetre signes monetaris oficials amb l'ajuda d'algun recobriments plàstic, per bé que en forma de bitllets –possiblement els primers bitllets oficials del món plastificats–.¹⁹

16. TURRÓ, A., *Les emissions monetàries oficials...*, p. 41.

17. TURRÓ, A., *Ibidem*, núm. 1164 a 1168.

18. TURRÓ, A., *Ibidem*, p. 44, 121, i 133.

19. TURRÓ, A., *Ibidem*, núm. 576-586 i 2.360-2.365. Entre els anys 1914 i 1921, molts municipis i regions d'Alemanya, Àustria i França emeteren moneda oficial pròpia, algunes de les quals foren fabricades amb nous materials experimentals, com la porcellana o la seda, però no m'hi consta la utilització de cap material plàstic.

La innovació del plàstic en l'emissió de moneda oficial fou una fita remarcable que, paradoxalment, no ha generat gaire interès entre historiadors i numismàtics. Els manuals destinats als col·leccionistes, des del principi, van prescindir de catalogar aquestes monedes al costat de les altres emissions monetàries locals fetes amb metall. El plàstic calia considerar-lo com una mena de succedani del paper o del cartró. Els cel·luloïdes de Falset i de la Granadella van ser arreglats al costat d'altres emissions de vals i cartrons, sovint també rodons, d'altres poblacions catalanes del moment. Actualment, en canvi, el plàstic ha estat incorporat i normalitzat en els processos de fabricació de moneda oficial, i aquest fet recupera les iniciatives de Falset i de la Granadella i les encimbellà dalt de tot de la història de la numismàtica mundial, en tant que precursors.

És cert que el plàstic fou utilitzat per a fabricar fitxes i altres objectes paramoneteraris des dels inicis de la seva creació. Per exemple, el plàstic s'utilitzà des de ben aviat per a substituir el nacre i el cartró de les fitxes de casinos i salons de joc. És el cas del Casino Internacional del Tibidabo (1909), d'alguna secció lúdica del "Real Aereo Club de Cataluña" (1916) o de la societat recreativa L'Olimpo de Reus, per esmentar exemples del nostre país.

En aquests estadis inicials, el plàstic també s'utilitzà, encara que més rarament, per a fabricar fitxes d'ús circulatori, substitutòries de la moneda oficial, emeses per a facilitar el canvi en circumstàncies de penúria de moneda menuda o per a controlar les despeses obligades de cooperativistes, associats o empleats d'alguna empresa. Entre els casos més reculats en el temps i mundialment coneguts, cal destacar el dels centenars de factories (*salitreras*) de Nitrat de Xile, que funcionaven aïllades dins dels deserts de la pampa del Tamarugal i de l'Atacama.²⁰ Aquests establiments, entre 1865 i 1920, van fabricar fitxes d'ebonita –un polímer obtingut a partir de la vulcanització de la goma– amb les quals pagaven bona part del salari dels seus treballadors. Les fitxes, de les quals se'n coneixen més de dues mil de diferents, només tenien curs als economats –*pulperías*– de les mateixes empreses. També és força conegut el cas de l'emissió de fitxes de plàstic de color ivori, l'any 1913, per part de John Sidney Clunies-Ross, propietari explotador dels recursos i habitants de les Illes Cocos (que pertanyien aleshores al Singapur britànic, i actualment a Austràlia).

Un cas excepcional és el dels getons d'impostos sobre les vendes (en anglès, "*sales tax tokens*"), que van estar en funcionament als Estats Units durant i després de la Gran Depressió (anys trenta i quaranta del segle XX). Aquests getons eren una altra forma de diner de plàstic oficial, no pas inventats per a cobrir els valors de canvi convencionals sinó per a resoldre un problema fiscal puntual. Es feien servir perquè els consumidors paguessin l'impost sobre el valor afegit que

20. CALVO REBOLLAR, M., "Dinero no veían, sólo fichas. El pago de salarios en las salitreras de Chile hasta 1925", a *De Re Metallica* 12, 2009, p. 9-30.

pertocava a cada article (un 1% sobre el preu de venda), per barat que fos, sense haver d'arrodonir el preu final a l'alça. Les fitxes s'emeteren oficialment des de municipis i estats²¹ i corresponien a valors extremadament petits, sovint d'1, 2 i 5 mil·lèsimes de dòlar. Aquestes fitxes s'emeteren en molts materials: metall, cartró, fibra i, sovint, plàstic.

Des dels anys trenta, l'ús del plàstic en la fabricació de fitxes de tota mena es va anar multiplicant arreu del món. En canvi, el precedent iniciat a Catalunya no va trobar continuadors pel que fa a l'emissió de moneda oficial normalitzada. Ha estat molt recentment que el plàstic s'ha anat introduint en el aquest negoci. Primer de manera molt lenta, però finalment imparable gràcies a la substitució creixent del paper per nous tipus de polímers en la tradicional fabricació de bitllets de curs general. Austràlia, coincidint amb el seu bicentenari, esdevingué el primer estat que consolidà la fabricació de bitllets de plàstic l'any 1988. Vuit anys més tard, el 1996, el mateix país completà la substitució de tots els seus bitllets de paper pels nous tipus fets de polímer. Des del 1988, el nombre de països que han adoptat el plàstic a l'hora de fabricar els seus bitllets ha anat creixent de manera imparable. El 2015 ja eren 47 els països que mantenien algun bitllet de polímer en circulació.²²

Però els fulls primis de plàstic que es converteixen en bitllets són físicament molt diferents de les monedes, de petites dimensions, fabricades amb plàstic dur, com les emeses a iniciativa de les autoritats de Falset i la Granadella. Aquella iniciativa no ha estat igualada i superada fins molt recentment. La República Moldava de Transnístria va emetre, l'any 2014, quatre monedes de plàstic dur del valor d'1, 3, 5 i 10 rubles, de quatre formes diferents: rodona, quadrada, pentagonal i hexagonal. Són també monedes oficials de plàstic però, a més, són les primeres monedes de plàstic de la història emeses per un estat sobirà.

Foto: Bitllets de Sesgueioles (Anoia), any 1937
(Turró, A., *Les emissions monetàries oficials...*, núm. 2362 i 2364).

21. Aquest tipus de getons s'utilitzaren en dotze estats: Alabama, Arizona, Colorado, Illinois, Kansas, Louisiana, Mississipi, Missouri, Nou Mèxic, Oklahoma, Utah, i Washington. Font: Brian Rxm, "Sales Tax Tokens: US State issues during the 1930's Depression", www.brianrxm.com.

22. Des del 1993, els bitllets de plàstic són designats internacionalment com a bitllets de polímer, atesa la naturalesa del material amb que estan fabricats.

CATÀLEG

Descripció de tots els cospells. Material: cel·luloide acolorit. Forma: rodona. Diàmetre: 23 mm. Gruix: aprox. 0,8 mm

Dades de les poblacions on van circular les peces:

Falset: comarca del Priorat, vegueria de Reus (2.647 habitants).

La Granadella: comarca de les Garrigues, vegueria de Lleida (1.167 habitants).

Pla de Santa Maria: comarca de l'Alt Camp, vegueria de Tarragona (1.920 habitants).

Reus: comarca del Baix Camp, vegueria de Reus (27.417 habitants).

Valls: comarca de l'Alt Camp, vegueria de Tarragona (11.006 habitants).

La Vilella Baixa: comarca del Priorat, vegueria de Reus (485 habitants).

Catàlegs de referència:

AT: TURRÓ MARTÍNEZ, Antoni, *Les emissions monetàries oficials de la guerra Civil (1936-1939). I: Andorra, Illes Balears i Catalunya (Generalitat i locals)*, Barcelona, Societat Catalana d'Estudis Numismàtics, 2007.

LL-: LÓPEZ LLUCH, Antoni, *Les monedes de les cooperatives catalanes, 1850-1950*, Barcelona, 1983, 3 vols.

LO-: OLABARRÍA GARCIA-RIVERO, Leocadio de, *Catálogo de las monedas obsoletas emitidas en Cataluña durante la Guerra Civil 1936-1939*, Barcelona, 1973.

Fonts:

Les imatges s'han obtingut a partir de col·leccions particulars o dels catàlegs de referència suara esmentats, excepte la núm. 9, que és extreta de: <http://lamonedadevalls.blogspot.com.es/> (12/2016).

Núm.	Valor	Color	Propietat	Tinta a/	Tinta r/	Volum
ENTITATS OFICIALS						
Consell Municipal de Falset						
1	50 cèntims	Beix	Opac	Blau	Blau	4.000
2	1 pesseta	Taronja	Opac	Blau	Blau	10.000
3	2 pessetes	Groc	Transparent	Blau	Blau	4.000
Consell Municipal de la Granadella						
4	1 pesseta	Crema	Opac	Morat	Vermell	
5	2 pessetes	Taronja	Opac	Morat	Morat	

Núm.	Valor	Color	Propietat	Tinta a/	Tinta r/	Volum
ENTITATS COOPERATIVISTES						
Sindicat Agrícola del Pla de Cabra (Pla de Santa Maria)						
6	25 cèntims	Taronja	Opac	Blau	Blau	
7	1 pesseta	Crema	Opac	Blau	Blau	
Sindicat Societat Agrícola de Valls						
8	25 cèntims	Taronja	Opac	Vermell cirera	Morat	
9	50 cèntims	Beix	Opac	Vermell cirera	Morat	
Indústria Gastronòmica col·lectivitzada de Valls						
10	25 cèntims	Beix	Opac	Blau	Blau	
Sindicat Agrícola de la Vilella Baixa						
11	25 cèntims	Vermell	Translúcid	Blau	Blau	
12	50 cèntims	Taronja	Opac	Blau	Blau	
13	1 pesseta	Crema	Opac	Blau	Vermell	
14	2 pessetes	Groc	Transparent	Blau	Blau	
ENTITATS PARTICULARS						
Bar Bol d'Or de Reus						
15	50 cèntims	Vermell	Translúcid	Morat	Morat	
Camp d'Aviació de Reus						
16	1 peseta	Crema	Opac	Vermell	Blau	
Institut Pere Mata de Reus						
17	5 cèntims	Blau	Opac	Blau	Blau	
18	10 cèntims	Groc	Transparent	Blau	Blau	
19	25 cèntims	Taronja	Opac	Blau	Blau	
CONCORDANÇA DE CATALOGACIONS:						
1: AT 976			3: AT 974		5: AT 1162	
2: AT 975			4: AT 1163		6: LL 2464	
7: LL 2465			12: LL 2679		17: LL 2758	
8: LL 2491			13: LL 2680		18: LL 2759	
9: Inèdita			14: LL 2681		19: LL 2760	
10: LL 2496			15: Inèdita			
11. Inèdita			16: LL 2757			

LÀMINA 1

1

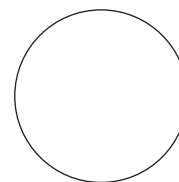
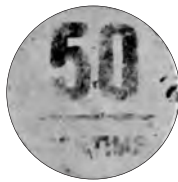
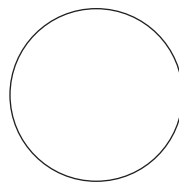
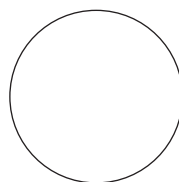
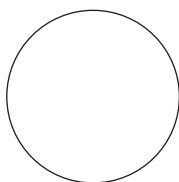
2

3

4

5

11

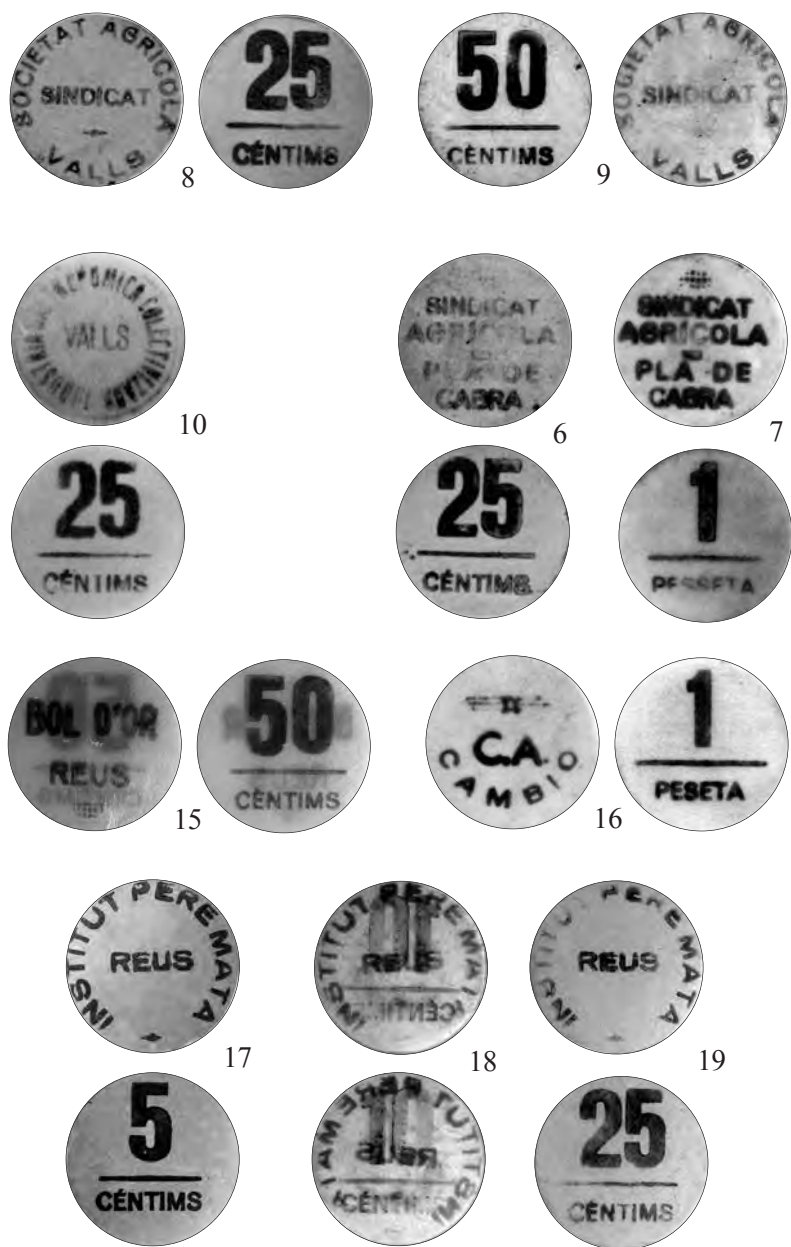
12

13

14

1-3: Consell Municipal de Falset. 4-5: Consell Municipal de la Granadella.
11-14: Sindicat Agrícola de la Vilella Baixa.

LÀMINA 2

8-9: Sindicat Societat Agrícola de Valls. 10: Indústria Gastronòmica Col·lectivitzada de Valls.
 6-7: Sindicat Agrícola del Pla de Cabra. 15: Bar Bol d'Or (Reus). 16: Camp d'Aviació (Reus).
 17-19: Institut Pere Mata (Reus).